

TASHKILOTLARDA JAVOBGARLIKNI OSHIRISHDA MOLIYAVIY NAZORATDAN SAMARALI FOYDALANISH MASALALARI

Temirov Muxammadali Xamidovich

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti "Menejment va marketing" kafedrası dotsenti, PhD

https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss6/a19

Annotatsiya. Maqolada moliyaviy nazoratning tashkilotda mas'uliyatni shakllantirish va kuchaytirishdagi roli ko'rib chiqiladi. Muallif moliyaviy resurslarni boshqarishda halollik, shaffoflik va samaradorlikni ta'minlashga qaratilgan moliyaviy nazorat mexanizmlari va vositalarini ko'rib chiqadi. Shuningdek, maqolada moliyaviy nazoratning tashkilotlarda mas'uliyat madaniyatini shakllantirish, ongli qarorlar qabul qilishga ta'sir ko'rsatish, moliyaviy qonunbuzarliklarning oldini olish va moliyaviy barqarorlikni yaxshilashga ta'siri ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: moliyaviy nazorat, shaffoflik, mas'uliyat, firibgarlik, moliyaviy barqarorlik, samaradorlik.

ВОПРОСЫ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ ПРИ ПОВЫШЕНИИ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В ОРГАНИЗАЦИЯХ

Темиров Мухаммадали Хамидович

*PhD., доцент кафедры «Менеджмент и маркетинг»
Международный университет Кимё в г. Ташкенте*

Аннотация. В статье исследуется роль финансового контроля в формировании и укреплении ответственности в организации. Автор рассматривает механизмы и инструменты финансового контроля, направленные на обеспечение честности, прозрачности и эффективности управления финансовыми ресурсами. Статья также подчеркивает влияние финансового контроля на формирование культуры ответственности внутри организаций, влияя на принятие взвешенных решений, предотвращение финансовых нарушений и улучшение финансовой устойчивости.

Ключевые слова: финансовый контроль, прозрачность, ответственность, мошенничество, финансовая устойчивость, эффективность.

ISSUES OF EFFECTIVE USE OF FINANCIAL CONTROL IN INCREASING RESPONSIBILITY IN ORGANIZATIONS

Temirov Mukhammadali Khamidovich

*PhD., Associate professor, "Management and marketing"
Department Kimyo international university in Tashkent*

Abstract. The article examines the role of financial control in the formation and strengthening of responsibility in the organization. The author examines the mechanisms and tools of financial control aimed at ensuring honesty, transparency and efficiency in the management of financial resources. The article also highlights the impact of financial controls on creating a culture of responsibility within organizations, influencing informed decision making, preventing financial irregularities and improving financial stability.

Key words: financial control, transparency, responsibility, fraud, financial stability, efficiency.

Kirish. Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar sharoitida moliyaviy va moddiy resurslarni qonuniy va maqsadli taqsimlash masalalarini tahlil qilish ayniqsa muhimdir. Ushbu mavzu jahon iqtisodiyoti va jamiyat hayotidagi tez o'zgarishlar sharoitida dolzarb bo'lib bormoqda. Moliya va risklarni samarali boshqarishni muhokama qilish va tushunish ijtimoiy-iqtisodiy dinamikaning asosiy jihatlariga ta'sir qiladi.

Mablag'lar va resurslarni taqsimlashning qonuni va tabiati asosiy tamoyillarni, tartibga soluvchi funksiyalarni va umumiy moliyaviy nazo-

ratni shakllantiradi. O'zgarishlar davrida ushbu tamoyillarni tushunish va samarali amalga oshirish barqaror rivojlanish strategiyasining ajralmas qismiga aylanadi. Moliyaviy nazorat kompleks ravishda qonun ustuvorligini ta'minlash va resurslarni taqsimlashni samarali boshqarishga qaratilgan vosita sifatida namoyon bo'ladi. Moliyaviy nazoratning ushbu muhim jihati jamiyatning turli darajalariga, jumladan, davlat, korporativ va jamoat tuzilmalariga katta ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy sharoitda moliyaviy nazorat vositalari va usullarini ishlab chiqish nafaqat strategik

vazifa, balki moliyaviy va moddiy resurslarning adolatli va samarali taqsimlanishini ta'minlashga qaratilgan jamiyat oldidagi mas'uliyatdir. Bunday yondashuv nafaqat shaffoflik va hisobdorlikni rag'batlantiradi, balki barqaror rivojlanish va global o'zgarishlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Ichki nazorat tizimini barcha mulkchilik shakllari va tashkiliy-huquqiy shakllardagi tashkilotlarni boshqarishga integratsiyalashuviga mahalliy va xalqaro amaliyotda tasdiqlangan yondashuvlar ularning samaradorligi va dolzarbligini allaqachon tasdiqlagan. Biroq, xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyat ko'rsatayotgan tashqi muhitning o'zgaruvchan sharoitlari boshqaruv va ichki nazorat tizimlarini birlashtirishning yangi usullarini izlashni talab qiladi. Shu bilan birga, ushbu tizimlarning o'zaro ta'siri, foydalaniladigan vositalar va uning samaradorligi bo'yicha turli xil nuqtai nazarlar mavjud. Shuningdek, mamlakat iqtisodiyotining moliya sektoridagi institutlarni boshqarishda ichki nazoratning o'ri haqida ham o'ziga xos tushuncha mavjud.

Shuni ta'kidlash kerakki, xalqaro tajribaga ko'ra, har bir tashkilot rivojlanish yo'nalishlari, faoliyat turlari, shuningdek, ijtimoiy va investitsiya siyosatini shakllantirish bo'yicha tanlash erkinligiga ega. Ushbu muhim holat har bir tashkilot tomonidan qabul qilinadigan strategik qarorlarning individual xususiyatini ta'kidlaydi. Shu munosabat bilan, muvaffaqiyatli faoliyat yuritish va to'g'ri boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun turli parametrlar bo'yicha ma'lumotlarni to'plash va buxgalteriya ma'lumotlarini olish kerak bo'ladi. Bunda, samarali nazorat tartib-qoidalarini amalga oshirish ushbu ma'lumotlarning aniqligi va ishonchligini ta'minlashning muhim sharti sanaladi. Nazorat tartib-qoidalari, shuningdek, rahbariyatning asoslangan strategik va boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonini qo'llab-quvvatlaydi.

Shunday qilib, nazorat barcha turdagi faoliyatni tashkil etish va tartibga solishning muhim vositasi bo'lgan bozor sharoitida tashkilotning muvaffaqiyatli ishlashi va boshqaruvini ta'minlash uchun samarali nazoratning muhimligini ta'kidlashimiz mumkin.

Adabiyotlar sharhi. Tashkiliy boshqaruv kontekstida ichki nazorat masalalari ko'plab mahalliy va xorijiy olimlarning tadqiqot mavzusi bo'lib kelgan.

A.Fayol o'z asarlarida "korxonada nazorat hamma narsa qabul qilingan dastur bo'yicha, berilgan buyruqlar va belgilangan tamoyillar asosida ketayotganligini tekshirishdan iborat", deb yozgan edi [12]. Faoliyat sohasidan qat'i nazar, nazorat boshqaruvda muhim rol o'ynaydi, chunki

u barcha tizimlarning to'g'ri va uzluksiz ishlashini ta'minlaydi [13].

Ba'zilar nazoratni mas'uliyat markazlari va foyda markazlari faoliyati, optimal qarorlarni qabul qilish uchun boshqaruv uchun ma'lumot tayyorlash bilan bog'laydi [8], boshqalarning fikriga ko'ra boshqaruv tizimida ichki nazoratning o'ri shundaki, nazorat strategik boshqaruv mexanizmining bir qismidir. Boshqaruv tizimining nazorat funksiyalari biznesning mavjudligi va samaradorligi uchun javobgar bo'lgan menejer nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi [4].

Ba'zi iqtisodchilar nazoratni nafaqat uning natijasida xo'jalik yurituvchi subyektning samarali faoliyati ta'minlanadigan, turli bo'limlar va xizmatlardan keladigan ichki ma'lumotlarni yig'ish, qayta ishlash, o'zgartirish va sharhlash, shuningdek, samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun qulay shaklda taqdim etish imkonini beradigan usullar, uslublar va protseduralar to'plami sifatida ifodalaydilar [15]. Bu fikrdan farqli o'laroq, Yarugova nazoratga tashkilot boshqaruv tizimida mustaqil ahamiyat bermasdan, boshqaruv hisobining maqsadlaridan biri deb hisoblaydi [16].

Beluxa va Vasilyeva nazoratni boshqaruv tizimida tashkilot faoliyatini doimiy monitoring qilish imkonini beruvchi teskari aloqa vositasi sifatida qaraladi. Shunday qilib, natijaga yo'naltirilgan menejerlar doimiy ravishda ishlarning holati to'g'risida ma'lumotlarga ehtiyoj sezadilar va moliyaviy-xo'jalik faoliyati to'g'risidagi tezkor ma'lumotlar menejerga oraliq qarorlar qabul qilish orqali o'z maqsadlarini aniqlashga imkon beradi va rejalashtirish davrida maqsadlarni qayta ko'rib chiqish uchun asos yaratadi [2, 3].

Bozor sharoitida korxonada buxgalteriya xizmatidan farq qiladigan moliyaviy nazorat va rejalashtirish xizmati bo'lishi kerak [5]. Xusainova va Axmetshin moliyaviy nazorat xizmatini tashkillashtirish uchun nazorat qilinadigan tegishli ma'lumotlarning mavjudligi, nazorat texnikasi va tartib-qoidalari majmui hamda muayyan nazorat metodologiyasini ishlab chiqish zarurligini ta'kidlaydilar [11]. Moliyaviy nazorat tasirchan va samarali bo'lishi uchun tegishli ichki moliyaviy nazorat tizimini yaratish kerak.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, ichki nazorat tizimini shakllantirish o'z-o'zidan maqsad emas, tizim boshqaruv faoliyati samaradorligini oshirishga yordam berishi, tashkilot faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi hamda tashqi va ichki muhitdagi o'zgarishlarga tezkor javob berishi kerak [14].

Yuqoridagi mualliflarning fikr-mulohazalari asosida xulosa qilishimiz mumkinki, nazorat tes-

kari aloqa funksiyasini bajaruvchi boshqaruv jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Uning natijalari oldingi qarorlar va rejalarini tuzatish uchun ishlatiladi. Nazorat nafaqat belgilangan tartib va qoidalardan chetlanishlarni aniqlaydi, balki ushbu og'ishlarning sabablarini aniqlashga, shuningdek mas'ul shaxslarni aniqlashga imkon beradi, bu esa o'z navbatida javobgarlikni oshirishga olib keladi.

Shunday qilib, nazorat boshqaruv qarorlarini moslashtirish va takomillashtirish uchun axborotlarni taqdim qilgan holda boshqaruv samaradorligini ta'minlashda muhim funksiyaga ega.

Tadqiqot metodologiyasi. Ilmiy tadqiqotning nazariy va metodologik asosini iqtisod fanining fundamental tamoyillari tashkil etadi, tadqiqot jarayonida induksiya va deduksiya, tahlil, tizimli yondashuv kabi umumiy ilmiy usullar qo'llanilgan.

Tahlil va natijalar muhokamasi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida raqobatning kuchayishi va texnologik taraqqiyotning jadalligi, shuningdek, ichki va tashqi biznes jarayonlarining murakkablashuvi tufayli xo'jalik yurituvchi subyektni boshqarish ancha murakkablashadi. Shu nuqtai nazardan, samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish, optimal rivojlanish yo'lini tanlash, paydo bo'lgan istiqbol va imkoniyatlardan o'z vaqtida foydalanish, shuningdek, inqirozli vaziyatlarning oldini olish va xavflarni kamaytirish uchun tashkilot faoliyatini doimiy monitoring qilish alohida ahamiyatga ega.

Ehtiyotkorlik bilan ishlab chiqilgan rejalar va tashkiliy tuzilmalar samarali bo'lishi mumkin bo'lsa-da, ular har doim ham qonunlar, texnologiya, raqobat sharoitlari va boshqa ekologik omillarning o'zgarishi tufayli maqsadlarga erishishni kafolatlamaydi. Bunday o'zgarishlarga tayyor bo'lish va ularga munosib javob berish uchun tashkilotlarga ushbu o'zgarishlar omillarining ta'sirini o'z vaqtida baholashning samarali tizimi kerak. Bunday mexanizm nazorat tizimi shaklida ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi mumkin.

Nazorat tizimi quyidagi elementlardan iborat: nazorat subyekti (kim boshqaradi); nazorat obyekti (kim boshqariladi); nazorat predmeti (nazorat qilinadigan narsa); nazorat qilish tamoyillari; nazorat usuli (uslublari) (ular yordamida nazorat qilinadi); nazorat qilish texnikasi va texnologiyasi; nazorat qilish jarayoni; nazorat uchun dastlabki ma'lumotlarni yig'ish va qayta ishlash; nazorat natijasi va uni amalga oshirish xarajatlari; nazorat natijalari bo'yicha qaror qabul qiladigan subyekt.

Tashkilotni boshqarish kabi, nazorat ham alohida sohalar, tarmoqlar yoki faoliyat sohaları doirasida tashkil etilishi mumkin emas va bo'lmasligi kerak. Yagona harakatlar, hatto nazorat mazmuniga asoslangan holda ham samarali bo'lmaydi. Tashkilot va uning bo'linmalarining ishini barcha muhim jihatlarida nazorat qilish - asosiy va operatsion xarajatlarni kamaytirish, samarali boshqaruv hamda mehnat, moddiy va moliyaviy resurslarning xavfsizligini ta'minlashning kalitidir [15].

Iqtisodiy faoliyat samaradorligini, jadal rivojlanishini, moliyaviy barqarorligini ta'minlash, kompaniyaning investitsion jozibadorligi va bozor qiymatini oshirishning zarur shartlaridan biri bu yangi bosqichda korporativ boshqaruv ehtiyojlariga javob beradigan ichki nazorat tizimini yaratishdir [10].

Bunday holda, ichki nazorat tashkilotning muvaffaqiyatli faoliyatining kafolati sanaladi hamda boshqaruvning barcha darajalarida mavjud bo'lgan asos xarakterini oladi [7]. Nazoratni nazorat qilish obyekti ma'lumotlarining qabul qilingan boshqaruv qarorlari - qonunlar, standartlar, rejalar, normalar, qoidalar va boshqalarga muvofiqligini nazorat qilish va tekshirish tizimini ifodalovchi boshqaruv siklining maxsus funksiyasi sifatida ko'rib chiqish to'g'ri bo'ladi. Shuningdek, nazorat obyektning holati to'g'risida ma'lumot olish, qabul qilingan qarorlarning asosligi va samaradorligini baholash imkonini beradi.

Ichki nazorat tizimi aniqlangan kamchilik va huquqbuzarliklarni baholashda qonuniylik, javobgarlik, xolislik va mustaqillik tamoyillariga asoslanadi. Bunda nazoratning maqsadi aniqlangan og'ishlarni bartaraf etish uchun obyektga ta'sir qilish usullarini aniqlashdan iborat. Shunday qilib, nazorat tuzilmaviy nazorat vertikalini kuchaytirishni, nazorat faoliyatining sifati va samaradorligini oshirishni, moliyaviy risklar va yo'qotishlarning oldini olishni, tashkilot boshqaruvi barcha darajalarida ishlab chiqarish, iqtisodiy va moliyaviy bo'linmalar bilan o'zaro hamkorlikni kuchaytirishni ta'minlaydi. Shuningdek, u rahbariyatni amaldagi samaradorlik ko'rsatkichlarining standart yoki rejalashtirilganidan chetga chiqishi to'g'risida o'z vaqtida ishonchli ma'lumot bilan ta'minlaydi va qabul qilingan qarorlar uchun tavsiyalar tayyorlaydi.

Olimlarning fikricha moliyaviy nazorat sohasida uchta asosiy funktsiya mavjud bo'lib [6], ular tashkilotning moliyaviy faoliyatining samaradorligi va ishonchligini ta'minlash uchun amalga oshiriladi (1-rasm):

1-rasm. Moliyaviy nazoratning fuksiyalari

Ushbu funksiyalar o'zgarishlarga samarali javob beradigan va tashkilotning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydigan mustahkam moliyaviy nazorat tizimini ta'minlash uchun birgalikda ishlaydi.

Moliyaviy nazoratning ogohlantiruvchi funksiyasi quyidagi bosqichlarda namoyon bo'ladi:

- hal qilinishi kerak bo'lgan muammoni aniqlash;
- erishiladigan maqsadlarni belgilash;
- maqsadga erishishga qaratilgan harakatlarni rejasini tuzish.

Ushbu funktsiya rejalashtirish bosqichida qonun buzilishining oldini olish va mablag'lardan noratsional foydalanishga urinishlarni aniqlash va moliyaviy intizomni mustahkamlashga qaratilgan.

Bu funktsiya davlat siyosatining iqtisodiy sohasini va korxonalarining moliyaviy faoliyatini tartibga soluvchi yangi normativ hujjatlar qabul qilinishidan oldin ham xatolarning oldini olish qobiliyati bilan namoyon bo'ladi.

Tartibga solish funksiyasi quyidagi bosqichlarda o'zini namoyon qiladi:

- maqsadga erishishga qaratilgan faoliyatni amalga oshirish;
- maqsadga erishish yo'lida amalga oshiriladigan harakatlarni tartibga solish.

Bu funktsiya buxgalteriya hisobi va operativ buxgalteriya hisobi ma'lumotlariga hamda vizual kuzatishga tayangan holda moliyaviy-xo'jalik faoliyatidagi o'zgarishlarga tezkor javob berishga yordam beradi.

Ogohlantiruvchi funktsiya:	Tartibga solish funktsiyasi:	Baholovchi va analitik funktsiya:
<ul style="list-style-type: none"> • Tadbirlarni ishlab chiqish: moliyaviy huquqbuzarliklarning oldini olish uchun aniq strategiyalarni yaratishga e'tibor qaratish. • Moliyaviy intizomni mustahkamlash: moliyaviy tartib-qoidalarning bajarilishi ustidan nazoratni o'z ichiga olgan moliyaviy intizomning yuqori darajasi uchun shart-sharoitlar yaratish. • Moliyaviy nazorat samaradorligini oshirish: asosiy e'tibor yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni erta aniqlash va bartaraf etish orqali moliyaviy nazorat tizimining samaradorligini doimiy ravishda oshirishga qaratilgan. 	<ul style="list-style-type: none"> • Taxminlarni ishlab chiqish: Aniqlangan moliyaviy qoidabuzarliklarni tuzatish uchun asosiy taxminlar va rejalarni yaratishga ixtisoslashish. • Huquqbuzarliklarni bartaraf etish: Belgilangan standartlarga javob berish uchun aniqlangan moliyaviy qoidabuzarliklarni darhol bartaraf etishga urg'u berish. • Huquqiy xavfsizlikni kafolatlash: huquqiy xavfsizlikni ta'minlash uchun moliyaviy qonunchilikka rioya qilish choralarini o'z ichiga oladi. 	<ul style="list-style-type: none"> • Tahlil tadbirlarini ishlab chiqish: asosiy jihatlarni aniqlash va boshqaruv strategiyasini takomillashtirish uchun moliyaviy natijalarni tahlil qilish strategiyalarini ishlab chiqishga qaratilgan. • Qonun talablariga muvofiqlikni o'rganish: moliyaviy amaliyotlarning belgilangan huquqiy va me'yoriy talablarga muvofiqligini tizimli tekshirish. • Og'ishlarni aniqlash va sabablarni tahlil qilish: tashkiliy faoliyatdagi og'ishlar aniqlanadi va keyinchalik tuzatish choralarini amalga oshirish uchun ularning sabablari tahlil qilinadi.

2-rasm. Moliyaviy nazorat funksiyalarining xususiyatlari

Moliyaviy nazoratning baholovchi-analitik funksiyasi, qolgan ikkitasidan farqli o'laroq, boshqaruvning barcha bosqichlarida, shuningdek, maqsadga erishish va tahlil natijalarini baholash bosqichida namoyon bo'ladi. Iqtisodiy tahlil usullari bevosita nazorat jarayonida keng qo'llaniladi [1]. Yuqorida ushbu funksiyalarning xususiyatlari keltirilgan (2-rasm).

Moliyaviy nazoratning keltirilgan jihatlarini hisobga olgan holda moliyaviy nazorat funksiyalarini kengaytirish nazorat mexanizmlarini bugungi dinamik iqtisodiy muhitga moslashtirish va moliyaviy risklarning oldini olishda ularning samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Ichki nazoratni tashkil etish va o'tkazish audit (tekshirish), nazorat, kuzatish, monitoring va ekspertiza kabi turli usullar bilan ta'minlanadi. Ichki nazoratning aniq usulini tanlash rejalar va dasturlarda belgilangan vazifalar bilan belgilanadi, shuningdek tekshirilayotgan obyektlarning murakkabligi va o'ziga xosligiga bog'liq bo'ladi.

Audit - bu ko'rib chiqilayotgan davrda tashkilot tomonidan amalga oshirilgan xo'jalik operatsiyalarini hujjatli va haqiqiy tekshirishni o'z ichiga olgan nazorat choralarining majburiy tizimidir. Mazkur tekshiruv ushbu operatsiyalarning buxgalteriya hisobi va hisobotida aks ettirilishining asosligi, o'z vaqtidaligi, to'g'riligi va ishonchligini baholashga, shuningdek, qonunlar va me'yoriy hujjatlarga muvofiq amalga oshirilishi uchun mas'ul bo'lgan mansabdor shaxslarning harakatlarining qonuniyligini tekshirishga qaratilgan. Audit turli axborot manbalari, usullari va nazorat tartib-qoidalardan foydalangan holda nazorat obyektini chuqur va kengaytirilgan qamrab olishni o'z ichiga oladi. Uning o'ziga xos xususiyati zarar, yo'qotishlar, moddiy boyliklarning kamomadini dalillar tizimi asosida aniqlashdadir.

Auditdan farqli o'laroq, tekshiruv moliyaviy nazoratning barcha bosqichlarida tanlangan usul yordamida amalga oshiriladigan majburiy nazorat choralari tizimidir. Ushbu tekshiruvlar quyidagi xususiyatlarga ega:

- maqsadi bo'yicha: auditorlik tekshiruv kamchiliklarni bartaraf etish, moliyaviy huquqbuzarliklar va suiiste'molliklarning oldini olish va ogohlantirish, shuningdek, aybdorlarni jazolash maqsadida yo'l qo'yilgan kamchiliklarni aniqlashga qaratilgan;

- tabiatiga ko'ra: audit - bu ijro etuvchi faoliyat bo'lib, uning doirasida buyruq va ko'rsatmalar amalga oshiriladi;

- munosabatlarga asoslangan holda: audit yuqori organning buyrug'i bilan amalga oshiriladi;

- boshqaruv aloqalari bo'yicha: audit vertikal aloqalar, shu jumladan nazorat faoliyatini amalga oshirish bo'yicha yuqori darajaga hisobot berish bilan tavsiflanadi.

- prinsip bo'yicha: audit yuqori turuvchi bo'g'in tomonidan to'lanadi;

- natijalari bo'yicha: audit auditorlik xulosasi, tashkiliy xulosalar, jarimalar, ko'rsatmalar va ma'lumotlarni yuqori organga topshirishni o'z ichiga oladi.

Nazorat - moliyaviy faoliyatning ayrim turlari bilan shug'ullanish uchun litsenziyaga ega bo'lgan xo'jalik yurituvchi subyektlarning belgilangan qoidalar va normativlarga rioya qilishlarini ta'minlash uchun nazorat qiluvchi organlar tomonidan eng ko'p qo'llaniladigan usuldir.

Kuzatish (ham uzluksiz, ham tanlab) moliyaviy-xo'jalik faoliyati jarayonlarining miqdoriy va sifat xususiyatlarini statistik tahlil qilish usulidir.

Monitoring - bu amaldagi qonunchilik va me'yoriy hujjatlarga muvofiq nazorat qilinadigan pul muomalalari va mol-mulk to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash va tahlil qilishga asoslangan tadqiqot usuli. Monitoring ichki moliyaviy nazoratning barcha bosqichlarida keng qo'llaniladi.

Ekspertiza - bu huquqni muhofaza qilish organlarining yo'nalishi bo'yicha keyinchalik nazorat qilish maqsadida turli faoliyat sohasidagi mutaxassislarining kasbiy baholari va fikrlariga asoslangan usul.

Umuman olganda, tashkilotning samarali faoliyat yuritishi va uning resurslaridan samarali foydalanish uchun ichki moliyaviy nazoratning yaxshi ishlaydigan mexanizmi zarur. Chunki ichki moliyaviy nazorat tashkilotning boshqaruv tizimining muhim elementi hisoblanadi. Uning asosiy maqsadi moliyaviy hisobotning ishonchligini ta'minlash, aktivlarni himoya qilish, qonunlar va qoidalarga rioya qilish va samaradorlikni oshirishdan iborat. Moliyaviy nazorat deganda, rasmiylashtirilgan ma'lumotlar asosida moliyaviy va moddiy boyliklarning belgilangan cheklovlar doirasida harakatlanishi ustidan nazorat funksiyalarini amalga oshirish faoliyati tushuniladi.

Nazoratdan foydalanish zaruriyatini asoslashda iqtisodiy islohotlar amaliyotidan kelib chiqib, uni qo'llash ko'lamining ayrim tavsiflovchi tarkibiy qismlarini ajratib ko'rsatish zarur: moliyaviy resurslarni shakllantirish va taqsimlashning byudjet jarayoni; mablag'lardan maqsadli foydalanish; moliyaviy sxemalarni amalga oshirishning qonuniyligi; majburiy to'lovlarni hisobga olish, hisoblash va to'lashning to'g'riligi [9].

Samarali ichki moliyaviy nazorat tizimini yaratishda zamonaviy talab va muammolarga javob beradigan metodologiyani ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Moliyaviy nazorat metodologiyasi tashkilotda ichki moliyaviy nazoratni o'rnatishda hal qiluvchi va asosiy rol o'ynaydi, u samarali moliyaviy boshqaruvni ta'minlash, firibgarlikning oldini olish va qonunlar va qoidalarga rioya qilishni ta'minlashga qaratilgan tizimli tamoyillar, tartiblar va amaliyotlarni ifodalaydi.

Xulosa va tavsiyalar. Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkin, moliyaviy nazorat funksiyalarini turli jihatlarni hisobga olgan holda kengaytirish zamonaviy dinamik iqtisodiy muhitning ajralmas elementi hisoblanadi. Audit, nazorat, kuzatuv, monitoring va ekspertiza kabi zamonaviy usullarning joriy etilishi nazorat mexanizmlarini o'zgaruvchan sharoitlarga moslashtirishga yordam beradi va moliyaviy risklarning oldini olishda ularning samaradorligini oshiradi.

Audit nazorat tadbirlarining majburiy tizimi sifatida xo'jalik operatsiyalarining asosiligi va ishonchliligini baholashda, shuningdek, moliyaviy qonunbuzarliklar va suiiste'molliklarni aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Ta'kidlash joizki, audit na-

faqat kamchiliklarni aniqlash, balki ularni bartaraf etish, oldini olish va aybdorlarni jazolashga ham qaratilgan. Auditga parallel ravishda nazorat, kuzatuv, monitoring va tekshirish kabi boshqa usullar nazorat imkoniyatlarini to'ldiradi va kengaytiradi. Nazorat xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning belgilangan qoidalarga rioya etishini ta'minlaydi, nazorat va monitoring esa moliyaviy va xo'jalik faoliyatining xususiyatlarini nazorat qilish uchun statistik tahlilga asoslanadi. Ekspertiza, o'z navbatida, tashkilot faoliyatining turli jihatlariga professional baho beradi.

Ichki moliyaviy nazoratning ushbu usullarini birlashtirish nafaqat moliyaviy hisobotning ishonchligini ta'minlash va aktivlarni himoya qilish, balki butun korxonada samaradorligini oshirishga yordam beradigan kompleks yondashuvni anglatadi. Ular birgalikda qonunlar, qoidalarga rioya qilish va resurslardan optimal foydalanishga qaratilgan takomillashtirilgan mexanizmni yaratadilar.

Shunday qilib, ichki moliyaviy nazorat tashkilotning boshqaruv tizimida asosiy rol o'ynaydi, zamonaviy iqtisodiy sharoitda uning barqarorligi, shaffofligi va samaradorligini ta'minlaydi.

Manba va adabiyotlar ro'yxati:

1. Smelik R.G. (2016) *Control and audit: textbook / Smelik R.G., Ostashenko E.G. - Omsk: Omsk State University. F.M. Dostoevsky. -152 p.*
2. Белуха Н.Т. (2000) *Аудит: учебник для ВУЗов. -Киев: Знание, -769 с.*
3. Васильева М. (2001) *Внешний и внутренний аудит на предприятии // Экономико-правовой бюллетень. №6. С.6-15.*
4. Дракер П. (1994) *Управление нацеленное на результаты. -М.: Технологическая школа бизнеса, -200 с.*
5. Зайцев Н.Л. (2009) *Экономика, организация и управление предприятием: учебник для вузов. М.: ИНФРАМ. 454 с.*
6. Игонина Е.С. (2018) *Значение функций финансового контроля в управлении экономикой государства. Вектор экономики. -№ 3 (21). С. 4.*
7. Любовцева Е.Г. (2007) *Место и роль внутреннего контроля в процессе управления организацией. - М.: Экономический анализ: теория и практика. -№7(88). -С.55-59*
8. Сатубалдин С.С. (1979) *Учет и контроль в промышленности СССР и США. -М.: Финансы. -149 с.*
9. Филипповский М.Л. (2006) *Трансформация функции финансового контроля / Теория и практика общественного развития. -№ 2. -С. 76-79.*
10. Хахонова, Н.Н., Щербакова, Е.П. (2010). *Принципы организации системы внутреннего аудита в холдингах. Учет и статистика, (4 (20)), С. 59-63.*
11. Хусаинова С.В., Ахметшин Э.М. (2014) *Место и роль управленческого контроля в системе управления предприятием /Экономика и предпринимательство. -№6 (47). -С. 493-496*
12. Хохлова Т.П. (2016) *Теория менеджмента: история управленческой мысли. - М.: Магистр, НИЦ ИНФРА-М. - 384 с.*
13. Хыбыртова, Л. К. (2021) *Функции финансового контроля на современном этапе // Матрица научного познания. -№ 6-1. -С. 240-245.*
14. Черненко Е.Р., Сафина З.З. (2020) *Значение внутреннего контроля организации и ошибки в его проведении. Экономика и бизнес: теория и практика, (12-3), -С. 191-193.*
15. Чирков Д.А. (2016) *Методические особенности интеграции внутреннего контроля в систему управления банком. Управление экономическими системами: электронный научный журнал, (8 (90)), -С. 35.*
16. Яругова А. (1991) *Управленческий учет: опыт экономически развитых стран. -М.: Финансы и статистика. - 240 с.*